

บทวิจารณ์หนังสือเรื่อง “คู่มือมนุษย์”

พระอธิการอำพน จารุโณ (ดาราศาสตร์)

Phraathikan Amphon Jarupho (Darasas)

นิสิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

Doctor of Philosophy Program in Buddhist Studies

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

วันที่รับบทความ (Received) : 11 พฤศจิกายน 2565

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 30 พฤศจิกายน 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 30 พฤศจิกายน 2567

ชื่อหนังสือ: คู่มือมนุษย์

ผู้แต่ง: พุทธทาสภิกขุ

สำนักพิมพ์: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

รูปแบบ: ปกอ่อน

จำนวนหน้า: 141

พิมพ์ครั้งที่: พ.ศ. 2552

ISBN : 978-974-9536-62-9

1. บทนำ

หนังสือเรื่อง “คู่มือมนุษย์” ที่ผู้เขียนสนใจและนำมาวิจารณ์ต่อไปนี้เป็นเทปบันทึกของพระธรรมเทศนา ของหลวงปู่พุทธทาสภิกขุ ซึ่งเกิดจากที่ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้บรรยายในการอบรมผู้ที่จะเข้าเป็นผู้พิพากษา ได้รับการโปรดเกล้าเป็นตุลาการ เพื่อนำหลักธรรมสำหรับการปฏิบัติตน ตามหน้าที่หรือผดุงรักษาคุณธรรมเอาไว้ และเนื้อหาของคำเทศนาถูกตีพิมพ์เป็นหนังสือหลายครั้งหลายสำนักพิมพ์ แต่ฉบับที่ผู้เขียนนำมาวิจารณ์นั้น เป็นของกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งตีพิมพ์เนื่องในเทศกาลวันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษา ประจำปี 2552 เนื้อหาได้รับการอธิบายอย่างลึกซึ้ง “คู่มือมนุษย์” ที่พุทธทาส อินทปญโญ ได้นำเสนอนั้น มีหลักการตามแนวปรัชญา ที่เน้นอรรถปริวรรตศาสตร์อธิบายในวิธีการที่เรียกว่า การถอดความเชิงปริมปรา โดยเริ่มตั้งแต่ คำจำกัดความตามรากศัพท์ แล้วจึงขยายออกไปสู่ความหมายที่ใช้ในสังคมเพื่อให้เข้าใจ “ภาษาธรรม” ของคำว่า “คู่มือมนุษย์” แบบ “ภาษาคน” อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการเชื่อมโยงกับที่พระพุทธองค์ทรงอาศัยการไตร่ตรองเชิงวิเคราะห์ โดยการพัฒนาการศึกษาเกี่ยวกับอดีตการพิจารณาถึง

อนาคต ที่ทำให้การไตร่ตรอง เป็นการไตร่ตรองที่แท้จริง ถึงแม้ความหมายที่ถูกต้องทั้งหมดจะถูกขมวดไว้ในคำว่า “ตถตา” ก็ตามเพื่อทำให้ชีวิตของตนเองเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดตามหลักของพระพุทธศาสนา

2. เนื้อหา

ผู้เขียนได้สรุปเนื้อหาในหนังสือ “คู่มือมนุษย์” ออกมาให้เห็นในแต่ละประเด็น ดังนี้ **ประเด็นที่ 1** ท่านชอบพุทธศาสนาในเหลี่ยมไหน มีเนื้อหาที่กว้างและมีลักษณะเดียวกันแบบอวกาศให้รู้ถึงต้นเหตุการ ณ์เกิดศาสนา บางครั้งคนก็กล่าวว่า เกิดจากอำนาจการปฏิบัติตามความกลัวพุทธศาสนาจึงเป็นที่อาศัยสติปัญญาหรืออาศัยวิชาความรู้ที่ถูกต้อง เพื่อทำลายความทุกข์และต้นเหตุของทุกข์เหล่านั้น มีคำกล่าวในพระพุทธศาสนาว่า “ความรู้ความฉลาดและความสามารถ ที่ทำให้สำเร็จประโยชน์นั้นแหละ เป็นตัวทุกข์ที่ได้อยู่ในตัวมันเอง ดวงดาวจะทำอะไรได้ ประโยชน์ที่พึงได้ ก็ผ่านพ้นคนโง่ ๆ ที่มีแว่นั่งคำนวณดวงดาวในท้องฟ้าไปเสียสิ้น” พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งศีลธรรมเป็นสัจธรรม คือความจริงที่ลึกซึ้งเร้นลับ และยังมีเหลี่ยมความรู้ซึ่งจัดได้ว่า เป็นปรัชญา บางประเภท ก็เป็นวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้สิ่งที่จะต้องรู้และตัดสินใจคือ วิธีปฏิบัติเพื่อให้รู้ความจริง ว่า สิ่งทั้งปวงเป็นอะไรจนถอนความยึดถือหลงใหลในสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้อง เพราะพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาแห่งความกลัว ที่โง่เขลา แต่เป็นความกลัวชนิดที่สูงด้วยสติปัญญา คือ กลัวว่าจะไม่ได้รอดพ้นไปจากการบีบคั้นของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย **ประเด็นที่ 2** พุทธศาสนามุ่งซื้ออะไรเป็นอะไร กล่าวถึงพุทธศาสนา คือ วิชารวมทั้งระเบียบและการปฏิบัติ โดยมุ่งไปที่หลัก อริยสัจ 4 ซึ่งจะชี้ให้เห็นว่า สิ่งปรุงแต่งทั้งปวงเป็นทุกข์ ความอยากด้วยอวิชชา นั้นเป็นต้นเหตุของความทุกข์ นิโรธหรือนิพพานคือการดับความทุกข์มรรค คือวิธีดับความทุกข์ พระพุทธศาสนาบอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีตัวตน มีแต่การปรุงแต่ง สรุปรวมได้ว่า พุทธศาสนาคือวิชาที่มีระเบียบการปฏิบัติเพื่อให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ไม่ต้องมีใครมาสอนจะปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ ถูกต้องได้ด้วยตนเอง แล้วดับกิเลสหมดไปเอง เป็นอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่งขึ้นมาทันทีได้ เพราะปฏิบัติถูกวิธี **ประเด็นที่ 3** ลักษณะสามัญของสิ่งทั้งปวง กล่าวถึง “ไตรลักษณ์” คือ กฎแห่งความเป็นจริง คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และรวบยอดถึงคำว่า “สุญญตา” หมายถึงความเป็นของว่างไว้ด้วย ซึ่งว่างจากความอยากมี คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา และในที่สุดถ้ารู้ว่าอะไรเป็นอะไร ถึงที่สุดนั่นคือรู้ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา” เมื่อรู้โดยแท้จริงแล้วก็จะเกิดความรู้ที่จิตใจจะไม่อยากเป็นอะไรด้วยความยึดถือ แต่ถ้าต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใด ๆ ที่เรียกกันว่า ความมีความเป็นอยู่บ้าง ก็เข้าไปด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยอำนาจของปัญญา โดยไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจของตัณหา เพราะฉะนั้น จึงไม่เกิดมีความทุกข์ขึ้นเลย **ประเด็นที่ 4** อำนาจของความยึดติด กล่าวถึง การที่จะปลีกตัวถอนตัวออกมาเสียจากสิ่งทั้งหลายที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้อย่างไรศึกษาว่าอะไรเป็นเหตุให้เราอยากจนเข้าไปยึดติดในสิ่งนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า อุปาทาน คือ กามุปาทาน ทิณฺฐุปาทาน และสึลฺพตฺตูปาทาน อัถตฺตวาทฺตูปาทาน ถ้าไปเข้ายึดก็จะเป็นทุกข์ ต้องทำใจให้หลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นจากอุปาทานแล้ว ก็ไม่มีอะไรจะผูกพันคล้องจิดนั้นให้ตกเป็นทาสของโลกหรือเวียนว่ายตายเกิดได้อีก **ประเด็นที่ 5** ชั้นของการปฏิบัติศาสนา (ไตรสิกขา) ได้กล่าวเป็นขั้นตอนการประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามหลักที่เรียกว่า “ศีล” ส่วนที่เป็นการบังคับจิตใจของตนเองในสภาพที่จะทำคุณประโยชน์ให้มากที่สุดเรียกว่า

“สมาธิ” และในส่วนของฝึกฝนอบรมทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด เรียกว่า “ปัญญา” สมาธิกับปัญญานั้นจะแยกออกจากกันไม่ได้พระพุทธเจ้าแสดงไว้สั้น ๆ ว่า คนเราบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา เพราะจะทำให้หลุดออกจากสิ่งทั้งปวง **ประเด็นที่ 6** คนเราติดอะไร ได้กล่าวถึงเรื่องเบญจขันธ์ เป็นที่ตั้งที่ยึดที่เกาะ เกี่ยวที่ชื่อว่าอุปาทาน ก็คือโลกนี้เอง คำว่า “โลก” ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายกว้าง คือหมายถึงสิ่งทั้งปวงทั้งสิ้นไม่ว่าจะเกี่ยวกับมนุษย์ เทวดา พรหม สัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก ปีศาจ เปรตอสุรกาย เป็นต้น รวมแล้วก็เรียกว่าโลก ที่สมมติเรียกใน รูปธรรม นามธรรม คือยึดติดอยู่ในเรื่อง เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญูณ แต่ละส่วนเป็นมายาไม่มีตัวตน แต่คอยที่จะล่อให้มนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายเกิดการยึดถือจนอยากมี อยากเป็น อยากได้ **ประเด็นที่ 7** การทำให้รู้แจ้งตามวิถีธรรมชาติ คือกล่าวถึงสมาธิและวิปัสสนาตามธรรมชาติ ที่ทำให้บุคคลเข้าถึงมรรคผล โดยอาศัยการพิจารณาความจริงว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็นอยู่เสมอ ทำตนให้เป็นคนมีปิติปราโมทย์ทางธรรม ไม่หลงในสิ่งใดด้วยกิเลสตัณหาที่เกิดขึ้น **ประเด็นที่ 8** การทำให้รู้แจ้งตามหลักวิชา จะอธิบายถึงเรื่องสีลวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งศีล จิตตวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งจิต ทิฐิวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความเห็น กังขาวิตรณวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความรู้ความสงสัย มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความรู้ความเห็น ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความรู้ทางปฏิบัติ และญาณทัสสน-วิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความรู้ความเห็นที่ถูกต้อง **ประเด็นที่ 9** ลำดับแห่งการหลุดพ้นจากโลกกล่าวถึง การหลุดพ้นโดยอาศัยวิปัสสนา เพื่อให้หลุดออกไปจากกิเลสที่ละเอียดคอยผูกพันคนเราไว้ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลพทตปราคาส เพราะวากิเลสทั้งหลายทำให้ร้อนกร้อนใจต่าง ๆ นานา ได้ถูกทำลายให้หมดไปก่อนจะถึงภาวะที่เรียกว่านิพพาน

สรุปได้ว่า พุทธศาสนาคือวิชาและระเบียบปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้งชัดเจนในสิ่งทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริงว่า อะไรเป็นอะไร มีสภาพตามที่เป็นจริงคือมันไม่เที่ยง มันเป็นทุกข์ มันไม่ใช่ตัวตน ในพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติ เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อละอุปาทานความยึดมั่นในสิ่งที่หลงเกาะหรือจับยึดถือ คือขันธ์ 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญูณ มีแนววิธีปฏิบัติเรียกว่าวิปัสสนาธุระคือ ความประพฤติดด้วยใจบริสุทธิ์ จนถึงปัญญา พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ถือว่านิพพานเป็นอุดมธรรมอันประเสริฐ ฉะนั้น ทุกคนจะต้องไปพิจารณาให้เข้าใจถึงกิเลส พยายามไถ่ถอนสละมันออกไปให้ได้ แม้ได้เพียงเล็กน้อยหรือครั้งหนึ่งก็ตาม ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้แจ้งขึ้นมาตามลำดับ เมื่อหมดสิ้นแล้ว ทุกอย่างก็ดับไปเองโดยอัตโนมัติ ถ้าจะมีบุคคลใดเร่งรีบให้ได้ผลโดยเร็วขึ้น ก็มีแนวปฏิบัติที่เรียกว่าวิปัสสนาธุระ เริ่มตั้งแต่ความ ประพฤติบริสุทธิ์ มีใจ มีความเห็นที่บริสุทธิ์ ขึ้นไปจนถึงปัญญา คือความเห็นแจ้งที่บริสุทธิ์ เรียกว่า “การบรรลุมรรคผล” จบสิ้นลงที่ “**พระนิพพาน**” นั่นเอง

3. บทวิจารณ์ ตามทัศนะผู้เขียนวิจารณ์

หนังสือ “คู่มือมนุษย์” เป็นหนังสือที่เกิดขึ้นจากคำบรรยายของหลวงพ่พุทธทาสภิกขุ ในการอบรมผู้ที่จะเป็นผู้พิพากษา ที่พูดถึงพื้นฐานโดยทั่วไป และเป็นหนังสือที่ไขปัญหาข้างต้นได้ดีเพราะจะช่วยตอบข้อสงสัยว่า “เกิดมาทำไม ทุกวันนี้มีชีวิตอยู่เพื่อสิ่งใด และอะไรคือเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เป็นต้น ซึ่ง

เป็นหนังสือที่ช่วยให้วางรากฐาน ทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติอย่างถูกต้อง ตามธรรมและวินัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ แล้วสั่งสอน และบัญญัติไว้ เป็นเหตุที่จะนำไปประกอบผลอันสมควรแก่ธรรม ให้เกิดมีขึ้นมาได้ในที่สุด

จะเห็นว่า การอธิบายความหมายตามตัวอักษรแล้ว พุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับคำว่า “คู่มือมนุษย์” ในขั้นพื้นฐานให้เข้าใจอย่างถูกต้อง ซึ่งต้องเริ่มจากความหมายแต่ละคำในการแสดงออกถึงวาทกรรมเพื่อให้เข้าใจถึงเนื้อหาอันตามบริบทอย่างถูกต้อง แบบมีเหตุผล แล้วจึงทำการขยายคำอธิบายความหมายของคำว่าคู่มือมนุษย์ ในแง่ที่เป็นแก่นสารแห่งวิชาการทั้งปวงเป็นการอธิบายเชิงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงองค์ประกอบแห่งศาสตร์ทั้งหมด ให้อยู่ในกรอบอันเดียวกันของการเป็นเหตุและผล ทั้งในแง่บวกหรือแง่ลบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของชีววิทยา เคมี หรือหลักการของการหลุดพ้นจากความทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้การทำความเข้าใจถึงความหมายของคู่มือมนุษย์ จึงเป็นไปได้ง่ายอย่างเรียบง่าย แต่สามารถเชื่อมโยงออกไปได้ในทุกวิชาการ เป็นการสร้างกรอบที่กว้าง จึงถือว่า เป็นศูนย์รวมของวิชาการของฝ่ายต่าง ๆ โดยที่วิชาของฝ่ายคนใด ก็ขึ้นอยู่กับคนที่ไม่รู้คู่มือมนุษย์ ส่วนวิชาของฝ่ายคนฉลาด ก็ขึ้นอยู่กับความรู้คู่มือมนุษย์อย่างถูกต้อง

นอกจากนั้น พุทธทาสภิกขุได้อธิบายคำว่าคู่มือมนุษย์ถึงหลักคำสอนของศาสนาอื่น ๆ โดยที่พยายามสนับสนุนถึงแนวคิดที่คล้ายคลึงกันและพยายามอธิบายเสียงหลักคำสอนที่แตกต่างกันการเข้าใจเนื้อหาของคำสอนในแต่ละศาสนาที่ผ่านผู้สืบทอดของศาสนานั้น ๆ ซึ่งบางท่านที่ความรู้การศึกษาค้นคว้าในหลักคำสอนอาจส่งผลให้ไม่เข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งถูกต้องในหลักคำสอนของศาสนาที่ตนเองนับถืออยู่ก็เป็นไปได้ แล้วทำให้มีความเข้าใจผิดกันไปบ้างในบางคำสอน อีกมุมหนึ่งถ้าเกิดมีความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้เป็นไปตามพื้นฐานของคำว่าคู่มือมนุษย์แล้ว ย่อมทำให้มีความเข้าใจอย่างเดียวกัน ถึงจะใช้ภาษาอธิบายต่างกันก็ตาม แต่ความคิดความเข้าใจจะเป็นแบบเดียวกัน ต่างกันเพียงการใช้คำศัพท์ในแต่ละท้องถิ่นที่ใช้สื่อสารกันเท่านั้น

การอธิบายคำทุกครั้งของท่านพุทธทาสภิกขุ จะจับประเด็นที่สอดคล้องทั้งทางด้านโลกียะและโลกุตระมาเปรียบเทียบกันพร้อมทั้งอ้างอิงด้วยหลักฐานมาช่วยสนับสนุนให้มีความน่าเชื่อถือ เช่นการอ้างอิงเอาข้อความจากพระไตรปิฎกพร้อมทั้งบรรณอธิบาย ประยุกต์เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน แต่ยังคงไว้ในกรอบความหมายของคำว่า “คู่มือมนุษย์”

จะเห็นว่า พุทธทาสภิกขุ มีทัศนะในกระบวนการตีความ จากเนื้อหาที่ได้กล่าวไว้แล้วนั้น ในขั้นต้น โดยอาศัยวิธีการประยุกต์คำสอนให้เข้ากับปรากฏการณ์ในสถานการณ์จริง ให้เห็นภาพชัดในความหมายของคำว่า “ชาติ” ในบริบทศาสนา ดึงเข้ามาหาความเป็นจริงที่กำลังปรากฏอยู่ได้อย่างหนึ่งแห่งชีวิต ด้วยการทำความเข้าใจจักกับความหมายของคำ ตามตัวอักษรที่มาจากภาษาบาลี แล้วเชื่อมโยงกับข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ในสมัยพุทธกาล มาทำการอุปมาอุปไมย ให้สอดคล้องเข้ากับสภาพการณ์ในปัจจุบัน ให้เห็นความเป็นจริงเชิงโลกุตระผ่านตัวอย่างที่เกิดขึ้นในระดับโลกียะแล้วมาประยุกต์ให้เข้ากับปรากฏการณ์ของแต่ละคนที่กำลังประสบพบเจออยู่ ปรากฏอยู่ขณะนั้น ทำความเข้าใจมองโลกตามความเป็นจริง ไม่ใฝ่จิตใจไปในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมา

3.1 จุดเด่น

ประเด็นที่ถ้อยกมกล่าวว่าเป็นจุดเด่นและน่าสนใจเป็นอย่างมากที่สุดของหนังสือเล่มนี้คือ งานเขียนที่เกิดขึ้นมาจากบทเทศนา ในลักษณะที่เป็นแบบคำสอนของพุทธทาสภิกขุ ซึ่งผู้เขียนจะขอนำมาแตกประเด็นให้เห็นหลักสำคัญที่พบในหนังสือเล่มนี้ได้ ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง พระพุทธศาสนามีหลักความสำคัญที่อธิบายถึงศีลธรรม วิธีการปฏิบัติเพื่อให้เป็นคนดี มีศีลธรรม แต่นั่นก็ยังไม่ช่วยให้พ้นทุกข์ได้ ในแนวทางของพระพุทธศาสนาตามหลักวิชาการ คือ วิชาที่เป็นแนวทางที่ชี้บอกถึงหลักของการปฏิบัติเพื่อให้รู้ให้เข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร ตามความเป็นจริง ให้รู้ว่าจะต้องปฏิบัติในรูปแบบไหนอย่างไร และได้กล่าวถึงพุทธศาสนาแท้จริงไม่ได้อยู่ที่ตำรา พระไตรปิฎก หรือหนังสือที่อธิบายเกี่ยวกับพุทธศาสนา แต่กล่าวถึงว่า พุทธศาสนาที่แท้ คือการปฏิบัติชอบด้วยทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่บริสุทธิ์ชนิดแบบว่าทำลายกิเลสให้สิ้นไปได้ ซึ่งหลักธรรมที่เป็นหัวใจหลักของพุทธศาสนา คือ อริยสัจ 4 ได้แก่ **ทุกข์** คือสิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์หมายถึงด้วยเหตุไม่รู้ จึงยึดติดผูกพันในสิ่งเหล่านั้น **สมุทัย** คือเหตุแห่งทุกข์ หมายถึงความอยากมี อยากได้อยากเป็น เป็นเหตุแห่งทุกข์ **นิโรธ** คือดับทุกข์ หมายถึงดับตัณหา ดับความอยาก ดับสิ้นในความหลงใหลในสิ่งต่าง ๆ **มรรค** คือวิธีดับความอยาก หมายถึงเส้นทางแห่งการดำเนินไปด้วยดี

อีกทั้งยังได้กล่าวถึง **ไตรลักษณ์** คือสิ่งที่ เป็น อนิจจัง หมายถึงทุกอย่างย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปทุกขัง หมายถึงทุกอย่างที่เกิดนั้นล้วนเป็นสิ่งน่าเกลียด น่าเบื่อหน่าย น่าเอือมระอา อนัตตา หมายถึงไม่มีสิ่งไหนหรืออะไรที่ทำให้ต้องเข้าไปยึดติดในตัวตน **โอวาทปาติโมกข์** คือการไม่กระทำความชั่วหรือบาปทั้งปวง กลับกระทำความดีในส่วนที่เป็นความดี ประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรมเพื่อให้จิตใจบริสุทธิ์ เป็นอิสระจากกิเลสทั้งหลาย **ไตรสิกขา** คือศีลสิกขา สมาธิสิกขา ปัญญาสิกขาหมายถึงการอบรมตนเองเพื่อให้ได้มีความรู้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง ในสมาธิและวิปัสสนาตามแบบของธรรมชาติ คือ มีปิติปราโมทย์ จนละกิเลสทั้งหลายได้สิ้นเชิง

ประเด็นที่สอง แนวการเทศน์สอนของพุทธทาสภิกขุ ท่านได้ใช้เนื้อหาหรือข้อความที่นิยมใช้กันทั่วไป โดยใช้เนื้อหาที่คนทั้งหลายนึกไม่ถึงคือคำว่าคู่มือมนุษย์ มาเป็นบทบรรยายในการเทศน์เพื่ออธิบายหลักคำสอนที่มาจากพระไตรปิฎก โดยได้เชื่อมโยงกับกลุ่มเนื้อหาหลักคำสอนที่คนทั่วไปยังไม่คุ้นเคย เป็นต้น สิ่งที่เป็นแก่นจริง ๆ ในหลักคำสอนที่คนทั้งหลายได้มองข้ามไปอาจจะเป็นเพราะความเคยชินที่ติดอยู่แต่กับการศึกษาคำสอนในแบบที่ต้องรู้ความหมาย ตามตัวอักษรและได้เข้าใจในหลักคำสอนนั้น ๆ แล้ว คู่มือมนุษย์ มีความหมายของคำที่ครอบคลุม และต้องยอมรับว่ากว้างกว่าจนสามารถนำมาเป็นแม่บทอธิบายคำสอน ในรูปแบบที่เป็นส่วนของหัวข้อของคำสอนต่าง ๆ ได้ ดังที่พุทธทาสภิกขุได้ทำไว้เป็นแบบอย่างในหนังสือ “คู่มือมนุษย์”

ประเด็นที่สาม การที่หลวงพ่อบุทธทาสภิกขุ ท่านมีความสามารถได้นำเอาความหมายของ “คู่มือมนุษย์” ไปปรับประยุกต์ใช้ในบทเทศนา เพื่ออธิบายในหลักธรรมในสิ่งต่าง ๆ ที่ในส่วนของวิชาการทางศาสนา หรือวิชาการทางโลกได้นำมาใช้กันอยู่เสมอ และเป็นไปได้อย่างสอดคล้องกลมกลืนพร้อมกันมีความน่าเชื่อถือ ซึ่งในการกระทำเช่นนี้ย่อมมีส่วนที่สามารถนำมาเป็นพยานยืนยันถึงการเป็นนักปราชญ์ผู้ที่ยิ่งใหญ่ ถึงขั้นกับองค์การยูเนสโกได้ยกย่องท่านให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก

ดังนั้น จากหลักการของพุทธทาสภิกขุท่านได้อธิบาย ผู้เขียนบทวิจารณ์นี้ถือเป็นแนวทางที่สนับสนุนให้เป็นจุดเด่นของการเขียนหนังสือเล่มนี้ เพราะว่า การรับรู้ในสิ่งเดียวกันถึงมีการใช้ภาษาที่นับว่าเป็นเครื่องมือเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ที่สามารถทำให้มนุษย์ใช้สำหรับการสื่อสารกันได้ ถึงแม้การออกเสียงหรือการเขียนเป็นตัวอักษรที่แตกต่างกัน ก็ย่อมที่จะมีความเข้าใจอย่างเดียวกัน ยิ่งดีไปกว่านั้นอีก คือถ้าหากมนุษย์สามารถศึกษาและรู้จักการใช้วิธีในการถอดความหมายหรือแปลความหมายข้อความอย่างถูกต้อง แม้ภาษาแตกต่างกันจากบริบทสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนเชื้อชาติหรือเผ่าพันธุ์ที่ต่างกันก็ตาม แต่ในทางระบบความนึกคิดของมนุษย์ที่จะเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ นั้นย่อมมีความเหมือนกัน เพราะว่ามันจะต้องมีประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทั้งในทางตรงและทางอ้อมในการที่จะมีความเข้าใจของตนเอง ในส่วนของความแตกต่างก็มีเพียงแต่ข้อความตัวอักษรเท่านั้น ที่ใช้เรียกสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามภาษาที่ใช้ต่างกัน และวิถีทางของความเข้าใจ ซึ่งอาจจะมีความหมายทั้งที่แตกต่างกัน ตามกรอบของแนวทางการแสวงหาความหมาย ในปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับจุดสนใจของตนเองในอดีต ซึ่งกำลังจะปรากฏอยู่ขณะปัจจุบันและในอนาคต แต่อยู่ภายใต้ของสภาพแวดล้อมต่างกัน ในส่วนของความเหมือนกัน ซึ่งภาวะความเป็นมนุษย์ ขณะกำลังดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้ ต้องอาศัยกระบวนการทำความเข้าใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นสิ่งเดียวกัน ภายใต้บริบทหลักการของภาษาในแบบต่าง ๆ ซึ่งผู้ตีความต้องการรู้ความหมายของตัวบทนั้น ๆ จำต้องใช้วิธีการสร้างภาพลักษณ์ ให้เป็นที่ต้องการสอดคล้องกับหลักวิชาการในแขนงต่าง ๆ ทำให้ผู้อ่านบทสามารถ ที่จะอธิบายและเข้าใจอย่างถ่องแท้ในความหมายของตัวบท เพื่อให้ก้าวไปสู่เป้าหมายสุดท้ายแห่งชีวิตซึ่งกระบวนการในลักษณะเช่นนี้ คงจะเป็นขั้นในระดับสูงสุดของการหลักแห่งการตีความ

3.2. จุดด้อย

สิ่งที่น่าควรที่จะเพิ่มเติมเข้าในส่วนงานเขียนของหนังสือเล่มนี้คือ เนื้อหาสาระของคำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น สำหรับบุคคลทั่วไป ที่อ่านเนื้อหาในส่วนในเรื่องอุปาทานกับขันธห้า ท่านควรที่จะเริ่มต้นด้วยหลักธรรมที่ง่าย ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับสำหรับประชาชนทั่วไป ท่านได้เริ่มต้นด้วยคำว่า “ท่านชอบพุทธศาสนาเหลี่ยมไหน” อันที่จริงแล้วมนุษย์เกิดมาแล้วก็มีศาสนาพุทธกันอยู่แล้ว ด้วยเหตุเพราะว่ามนุษย์ทุกคนไม่ได้เรียนรู้และให้ความสนใจอย่างจริงจังว่าศาสนาพุทธนั้นมีความสำคัญอย่างไรกับชีวิตของตนเอง ซึ่งนับว่าเป็นจุดด้อยที่พุทธทาสภิกขุควรที่จะอธิบายให้ถูกต้องและมีความชัดเจนมากกว่านี้ เพราะธรรมชาติ ทุกอย่างล้วนเป็นสิ่งที่ดี และประเสริฐ ในธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น อีกทั้งพระศาสดาพระองค์ยังมีองค์ความดีสูงสุดและเปี่ยมด้วยความเมตตา คงไว้ซึ่งความยุติธรรม และนำไปสู่ความหมาย อีกมุมหนึ่งของคนที่ไม่ทำความเข้าใจ ดังที่พุทธทาสภิกขุท่านได้กล่าวว่า บุคคลไม่ควรไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลายที่เป็นภาพลวงตา ที่มันทำให้มนุษย์เข้าไปหลงใหลอยู่นั้น ซึ่งเป็นผลสะท้อนทางธรรมชาติของผู้ที่กระทำความชั่ว ซึ่งเป็นความไม่รู้อย่างแท้จริงของผู้กระทำ

หนังสือคู่มือมนุษย์ ตามทัศนะของผู้วิจารณ์หนังสือเล่มนี้ควรที่จะอธิบายให้ง่าย ๆ เพื่อให้ผู้ที่ได้อ่านได้ฟังมีความเข้าใจชัดเจน และควรที่จะยกตัวอย่างหรือรูปแบบที่ปรากฏในปัจจุบันให้เห็นเป็นรูปธรรม จะออกแนวที่เป็นเชิงลักษณะเล่านิทานเข้ามาก็จะเป็นสิ่งที่ดี ส่วนในเรื่องที่ท่านพูดถึงหลักแห่งการหลุดพ้น ซึ่งเห็นได้

ว่านั่นเป็นส่วนที่ท่านพุทธทาสภิกขุท่านเข้าใจในแนวทางของท่านเองซึ่งก็คงยังไม่ใช่แนวทางในส่วนของใครหลาย ๆ ท่านที่จะสามารถเข้าใจดังเช่นท่านได้ บางบุคคลอาจจะไม่เข้าใจในหลักธรรมที่ท่านอธิบายทำไห้อเพราะในส่วนพื้นฐานความรู้และเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของแต่ละคนนั้นย่อมไม่เหมือนกันนอน

ถึงอย่างไรก็ตาม สิ่งที่หลวงพ่อบุทธทาสท่านได้นำมาอธิบาย ก็ยังมีความเข้าใจถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องการเข้าใจในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าว ให้เห็นชัด ๆ เข้าไปเลยว่า “การเข้าถึงพุทธศาสนานั้นอย่าติดแต่เพียงหนังสือ ตำรา โบสถ์ วิหารเท่านั้น เราจะเข้าใจและเข้าถึงพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ก็คือด้วยการลงมือปฏิบัติจริง ๆ ให้เห็นเป็นรูปธรรม นั่นแหละคือได้ผลจริงตามที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา”

4. สรุป

เนื้อหาของ “คู่มือมนุษย์” ผู้วิจารณ์ต้องขอยอมรับว่า หลวงพ่อบุทธทาสภิกขุท่านได้อธิบายธรรมะที่จัดว่าเป็นระดับโลกุตระมานำเสนอ และอธิบายให้กับคนทั้งหลายได้เข้าใจความหมายในระดับนั้น ซึ่งในการอธิบายของท่านจะใช้อุปกรณในระดับโลกียะมาเป็นเครื่องมือ ซึ่งนับว่าเป็นการแสดงถึงวิสัยทัศน์อันปราดเปรื่องของท่าน ถึงวิธีการอรรถปริวรรตศาสตร์แนวเชิงวิเคราะห์ แบบอัตถิภาวนิยมอย่างแท้จริง พระสงฆ์ผู้ที่เป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า ควรที่จะนำเอาไปเป็น ต้นแบบได้ ไม่ว่าจะป็นในทางด้านการนำเสนอ การจัดเรียงลำดับของเนื้อหา ที่อธิบายในลักษณะ ที่เริ่มจากวงกว้าง แล้วสรุปย่อเข้ามาในบริบท หรือจะอธิบายที่เริ่มจากสรุปย่อเข้ามาในบริบท แล้วค่อยขยายออกไปเป็นวงกว้าง

เนื้อหาในหนังสือ “คู่มือมนุษย์” ของพุทธทาสภิกขุนี้ หากจะนำมาพิจารณาโดยทั่วไปแล้วจะพบว่าเป็นการพยายามอธิบายถึงสภาพธรรมชาติของคำสอนของพระพุทธองค์ ที่มีมนุษย์ทุกคน ควรจะเข้าใจในภาษาธรรมที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่มีรูปแบบภาษาที่เป็นของชาวบ้านธรรมดาโดยทั่วไป ซึ่งทำให้คำสอนพระพุทธเจ้าที่อยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น ได้รับการเข้าใจแบบที่ถูกต้องและควรที่จะนำเอาไปเป็นแบบอย่างหรือเป็นแนวทางในปฏิบัติดำเนินชีวิต เพื่อที่จะกระทำให้ตนเองเป็นผู้ไม่ยึดติดในสิ่งทั้งหลายหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วสร้างสรรค์ชีวิตให้ประสบแต่ความสุขไร้ทุกข์ซึ่งการอธิบายลักษณะเชิงวิเคราะห์แบบอัตถิภาวนิยมนี้สามารถทำให้คนในทุกยุคทุกสมัยมีความเข้าใจได้ง่าย และไม่ต้องแปลหรือตีความถอตรหัสอีกต่อไป

เนื้อเรื่องทั้งเจ็ดขั้นตอนนั้น เป็นลักษณะการเชื่อมโยงของเนื้อหาในแต่ละตอนให้สอดคล้องถึงกันและกันได้ เริ่มจากจุดที่เล็ก เหมือนกับใยแมงมุมที่ถูกตั้งให้อยู่ตรงกลาง โดยมีความเชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึง ทำให้ผู้อ่านมีความเข้าใจได้ง่ายมากขึ้น ในการอธิบายถึงสภาพความเป็นไปของทั้งทางโลก และทางธรรม ตลอดจนถึงหลักวิชาการที่เป็นเชิงวิทยาศาสตร์ ในการดำเนินชีวิตแบบทั่วไปของมนุษย์แต่ยังคงความประกอบด้วยหลักธรรมใน “คู่มือมนุษย์” นำไปประกอบและดำเนินชีวิตได้

ท้ายที่สุดของการวิจารณ์เนื้อหาหนังสือคู่มือมนุษย์เล่มนี้ เห็นว่าสามารถที่จะนำไปเป็นต้นแบบในการขึ้นแสดงพระธรรมเทศนาได้ดี พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ควรที่จะนำเอาไปปรับหรือนำไปประยุกต์ใช้ตามลักษณะวิสัยของตนในการนำคำสอนของพระพุทธองค์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกนำไปเทศน์ อธิบาย ขยาย แสดง

สอนให้เหล่าสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายได้เข้าใจถึง “ภาษาธรรม” ได้อย่างถูกต้องถูกวิธีตามบริบทแบบ “ภาษาคน” ได้

ผู้วิจารณ์เองก็มีความเห็นอยู่ว่า ลักษณะวิธีการตีความของพุทธทาสภิกขุที่ได้บรรยายเทศน์สอนแล้วนำมาเขียนไว้ในหนังสือ “คู่มือมนุษย์” ซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวทางที่จะทำให้คนทั้งหลายได้เข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้ในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งการศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแต่เดิมนั้น ได้มีหลายวิธีการโดยที่เริ่มจากวิธีแบบมุขปาฐะ คือ การกล่าวสืบทอดกันเรื่อย ๆ มา ที่มักเรียกกันว่าแบบท่องจำด้วยปากเปล่า หลังจากระยะเวลาล่วงผ่านมานาน ก็เกิดมีการจดบันทึกคำสอนหรือจารลงในใบลานจนถึงยุควิวัฒนาการ ได้บันเป็นลายลักษณ์อักษรหรือที่เรียกว่าพระไตรปิฎก มีการถอดความ การแปลออกมาเพื่อสร้างความเข้าใจในการศึกษาที่เรียกว่าปริยัติสัทธรรม แม้ในเวลาต่อมาได้นำวิธีการตีความหรืออธิบายมาใช้ แต่ความหมายในส่วนของการตีความไม่ได้ห่างออกไปจากตัวอักษรเลย การเผยแพร่หลักคำสอนจึงเป็นไปตามสภาพการณ์ของสังคมและบริบทพื้นที่ ดังนั้น รูปแบบการตีความต้องเข้าใจในบริบทของสิ่งต่าง ๆ ให้ดีมากพอเสียก่อนจึงเป็นวิธีการที่ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้เขียนแนะนำในหนังสือเล่มนี้เพื่อสร้างความเข้าใจถึงหลักธรรมคำสอนได้อย่างชัดเจน หนังสือคู่มือมนุษย์จึงถือเป็นคุณูปการที่แสดงถึงวิธีการจะทำให้คนทั่วไปได้เข้าใจในธรรมหลักคำสอนมากยิ่งขึ้น ตามบริบทพื้นที่ของการเป็นอยู่ในวิถีชีวิตของแต่ละบุคคล และหนังสือคู่มือมนุษย์เล่มนี้ ก็ถือว่าเป็นแบบอย่าง que แสดงให้เห็นถึงวิธีการสอนของท่านพุทธทาสภิกขุที่ออกไปในทางแหวกแนวถึงการสอนเดิมที่เป็นอยู่แม้ในปัจจุบันนี้ด้วย ส่วนแนวคิดในหลักธรรม คำสอนของท่านในคู่มือมนุษย์ ส่วนใหญ่ท่านจะเน้นให้ทุกคนได้ทราบและเข้าใจถึงหลักอริยสัจ ๔ หลักแห่งไตรลักษณ์ หลักอุปาทาน ๔ หลักไตรสิกขา หลักเบญจขันธ์ เป็นต้น ในหลักธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุที่นำมาสอนนั้นครอบคลุมทั้งทางด้านปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ อย่างครบถ้วนสมบูรณ์อย่างสิ้นเชิง

บรรณานุกรม

พุทธทาสภิกขุ. (2552) **คู่มือมนุษย์**. กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.